

Szentgyörgyi László

Vásárhely elveszett lelke

És akkor jött szerkesztői felkérés: írjak valamit a *genius loci*, azaz a hely szelleme témában. Először halogattam. Telt-múlt az idő, s egyszer csak arra eszméltem, hogy – előzetes tájékozódás céljából – könyvekben, no meg interneten keresgélek. Mennél tovább nyúlt az említett foglalatosság, annál inkább úgy éreztem, hogy nem passzol hozzám a téma. Legalábbis nem úgy és annyira, ahogyan azt első látásra gondoltam. Elhárítani, visszautasítani a felkérést valahogy mégsem akaróztott. Meg aztán: vállalt feladat alól kivonni magam... Nos, akkor vágjunk bele!

A *genius loci* minden magára valamit is adó település, város esetében tetten érhető – legalábbis így kellene lennie. Ha nem így van, annak nem a hely az oka – vagy nem csak az –, hanem inkább annak lakói. „A nép létének legelső feltétele a hely, ahol él, és ezért minden nép életét lakóhelyének vizsgálatával kell kezdeni. Úgy látszik, homogén karakterű helyek szellemileg sajtáságosan improduktívák. A sokrétű és változatos hely a szellemiség kialakulását nem akadályozza, hanem segíti. Magas civilizációk nem kövér földeken és nem egynemű tájakon alakultak ki. A geniális ember is ott fejlődik, ahol sok a hatástényező és kereszteződés. Mindig a határterületek a fontosak. Csak itt van lehetőség arra, hogy sok-

szerű ellenállást lehessen legyőzni és itt fakad megedzett spiritualitás...” – mindezt Hamvas Béla fogalmazta meg örökérvényű pontossággal (*Az öt géniusz*, *Életünk Könyvek*, 1989).

Következésképpen úgy fest, a szerencsésebb erdélyi (székelyföldi, partiumi, bánági) magyar helyek predestináltak arra – már a történelem kerekének huszadik századi, számunkra csak szerencsétlenségeket okozó fordulása okán is –, hogy szellemi, lelki értelemben egyaránt jól „kigyúrt”, erkölcsileg is kiválóan „edzett” szellemiséget gyöngyözzenek ki magukból. Amihez kedvező feltételeket biztosít(hatna) a különböző kultúrák, civilizációk találkozási pontjából adódó limes-állapot, amiben élünk adatott. Egy kis – na jó: nagy-nagy – túlzással akár azt is állíthatnám: kivételezett helyzetben vagyunk, illetve lehetnénk. Legalábbis a vizsgált szempontból.

Mielőtt bárki is elirigyelné tőlünk, lépünk tovább! Pontosabban: tekintsünk visszafelé! Szögezzük le: kivételes helyzetben vagyunk, mert van, akire, amire hivatkoznunk, ha városunk sajátos szellemiségére vonatkozó megfigyeléseket akarunk felidézni. „A legbizalomkeltőbb erdélyi város, s a legrokonszenvesebb talán minden valaha látott magyar város közt: Marosvásárhely, a székely főváros”.

Nem más írta ezt, mint Németh László az 1935-ben megjelent *Magyarok Romániában* című útirajzában. Idézem tovább: „Az volt a benyomásom, hogy egy hegyek közé szorult s armálishoz jutott Debrecenben járok. A városon persze itt is románok ülnek, de az élet még rokkánás nélkül hordja őket, nem csodálnám, ha egyiket-másikat be is olvasztaná.” Jegyezzük meg az utóbbi mondatot, még utalni fogok rá.

Alább így folytatja: „Míg másutt 'négy-öt magyar összehajol' hangulatban ülhattünk csak össze barátainkkal, s a kisebbségi életnek határozott odúszaga volt, itt a napos, augusztusi vasárnapon egy magában bízó, feszetlen magyarság szívta a kertés hegyekről befutó levegőt s a zsúfolt kerthe-lyiség (a fatányérokon, apró szeletekre nyesett flekken körül) egy vegetatív ösztöneiben meg nem zavarható nép jókedvével volt tele. A magyarság kötő-erejének jele, hogy egész Romániában itt találtam egyedül asszimiláns zsidót, aki nemcsak belőlünk élt, de modorával is a két nép régi szíves együttélésére emlékeztet.” Mindezt 1935-ben tapasztalta, s vetette papírra Németh László, másfél évtizeddel Trianon után, öt esztendővel Észak-Erdély visszacsatolása előtt.

Mindent elárul a *genius loci* meglétéről és erősségéről, mindent magával, magához ragadó erejéről a tény, hogy a szerzőt a következő sorok leírására ragadja: „Ha valamiképp lehetségessé válna, hogy hátralévő életem Erdélyben töltsöm (szembefordulva az áramlással, mely szökik onnan, ahova a szorongatottak sorsát megosztani, tódulni kellene) Marosvásárhelyt választanám ki székhelyül s a Teleki-tékából csinálnék koporsót magamnak.

Ami Szentgyörgyön Csipkerózsika múzeuma, Udvarhelyen a költő facölöpös háza, az Marosvásárhelyen a télen fűtetlen, nyáron becsurgó Teleki-könyvtár, a kótyavetyélés elől nehezen megőrzött kincseivel.”

És mindjárt itt a másik szellemi óriás, Márai Sándor vallomása, aki a Pesti Hírlap 1942. szeptember 1-jei számában megjelent *Hamu és lélek* című írásában – tehát hét esztendővel Németh László idézett megállapításai után – leszögezi, hogy a valamilyen oknál fogva jelentősebb települések mindenikének „van valamilyen csalhatatlan ismertető jele és sajátága”, amiről általában nem adnak hírt az útikönyvek. Szerinte minden város valami másért vonult be a köztudatba, valami más erénnyel, de mindenképpen sajátossággal ragadja meg a szemlélőt. Márai úgy látta, hogy külső jegyeit tekintve Flekkenburg „főtere után alföldies, környéke szerint felvidékiek”. És most következik a lényeg, ami a leginkább jellemzi: „Marosvásárhelynek lelke van, s ez a lélek sugárzik”. Mit mondjak, nincs az az elfogult lokálpatrióta, az a mimó-zalelkű széplélek, aki ezt találóbban megfogalmazhatta volna.

„Ez a színmagyar város közel félszázézer lakosával szenvedélyesen szeret olvasni és gondolkozni. (...) Nem véletlen, hogy ennek a városnak legfőbb nevezetessége nem más, mint egy könyvtárárpület, a Teleki-téka. (...) nem véletlen, hogy Bolyai Farkas itt élt, tanított” – állapítja meg vizsgálódásunk szempontjából a leglényegesebbet. Nos, a város központja – szellemi, lelki, erkölcsi értelemben egyaránt – akkor is a Gecse Dániel utcában volt, s talán még ma is ott kell lennie, ahol Márai szerint is minden együtt van,

ami ennek a városnak lelkét jelenti: a téka, a Bolyai-múzeum, a református kollégium, a közelben pedig a ház, ahol II. Rákóczi Ferencet hivatalosan Erdély fejedelmének beiktatták. Foglaljuk össze: egyáltalán nem véletlen – Márai szerint sem –, hogy a város legfőbb nevezetessége a Teleki-téka, amiként az sem lehet véletlen, hogy Bolyai Farkas és fia, János itt élt.

„Egy város, melynek legfőbb jellegzetessége és zarándokhelye ez a könyvekkel és ritkaságokkal tömött empire-terem: itt kezdi érteni az ember, hogy Marosvásárhely nem ’ipari gócpont’, hanem különös, elsődrendűen szellemi város” – állapítja meg a szerző, akinek különös éleslátását, a finom szellemi, lelki mozdulásokat észlelésére alkalmas érzékenységét is dicséri a genius loci felismerése.

Mielőtt a jelenbe ugranék, hadd emlékeztessenek: a múlt század elején-közepén, az említettek mellett, a magyar irodalom olyan óriásai fordultak meg a városban és környékén, mint Móricz Zsigmond, Cs. Szabó László, Szabó Lőrinc, korábban pedig Ady stb., s mindenikük más és másként ugyan, de egyaránt a szellemi teljesítményeket tartotta kiemelendőknek.

Eddig a „dicsőséges múlt”, most lássuk a „gyalázatos jelent”! Mi tagadás, azóta jócskán megváltozott a világ, Vásárhelyen különösképpen. Az Úr 2024-ik esztendejében, a Németh és Márai által tapasztaltakkal ellentétben, a feltételezhető legnagyobb jóindulattal sem fedezhető fel a genius loci. Magyar szemszögből tekintve semmiképpen.

Van-e eltérés a Németh László által feltérképezett és a mai, majd kilenc évtizeddel későbbi állapotok között? Bizony van, és nem is kevés.

Emlékeztessenek, miként fogalmazott az író: „A városon persze itt is románok ülnek, de az élet még rokkánás nélkül hordja őket, nem csodálnám, ha egyiket-másikat be is olvasztaná.” Ezzel szemben most már úgy fest, hogy a hely végképp nem alkalmas arra, hogy bárkit is beolvasszon. Legfennebb a városalapító magyarokat. Legalábbis a közterek, utcák, intézmények, boltok feliratozásának tanúsága szerint. Annak dacára, hogy a magyar lakosság még mindig – az őslakosságnak a ’89-es rendszerváltás óta tapasztalható valóságos exodusa ellenére is! – jelentős hányadát teszi ki az össznépeességnek.

Az a lélek – vagyis a genius loci –, amiről Márai tett említést, már régen nem sugárzik. Megkockáztatom: talán már nincs is... A helyzet jelenlegi állása szerint a mai Marosvásárhely semmiben sem különbözik bármely regáti (ó-romániai), vagy dél-erdélyi, teljesen elrománosodott nagyobb településtől, azaz az egykori Székelyvásárhely ma már egy „echte” román város.

Kérdés: a település többségi nemzetéhez tartozó lakosai gyarmatosítói gőgjükben, hamis felsőbbrendűségi érzetükben, vagy igencsak valós kisebbségi komplexusukban mennyire tartják érdemesnek, hogy megismerkedjenek, számontartsák, esetleg tiszteljék a kisebbségbe taszított, más kultúrájú közösség múltját, értékeit? A válasz egyértelmű: semennyire. És ezen nem érdemes tovább agyalni, a magyarázat kézenfekvő: a mai magyarok és románok más-más könyveket olvastak – ha olvasnak még egyáltalán –, ebből következően más és másként ismerik, értelmezik a múltat – és a jelent is... A jövőről most szót se ejtsek.

Hogy időközben szertefoszlik, semmivé válik mindaz, amit a hely szellemeként fogalmaztak meg, értelmeztek az általam is idézett neves elődök, nos, az már egy más történet, és nyilvánvalóan egy egészen más város...

Beismerem, nem kifejezetten optimizmust sugalló sorok ezek. Semmiképpen sem olyan szellemi, lelki, erkölcsi „környülállást” tükröznek, amelyek kedveznének a genius loci utáni eredményes kutakodásnak. Különös tekintettel arra, hogy a szerző mindennapjai a folyamatos elvagyódás jegyében telnek. Talán az átélt történelmi tapasztalatok elkerülhetetlen következményeként. Az is meglehet, hogy lelkileg predestinált minderre... Mármint a szerző. Alul- vagy felülrótt... Mindenesetre talán nem

véletlen, hogy Székelyudvarhelynél messzebb mindeddig nem jutott...

Mindezek alapján bárkiben felmerülhet a kétely, hogy alkalmas lehet-e arra, hogy felismerje a hely szellemét, esetleg ráérezzen arra a valamire, amit akként emlegetnek. Bárhonnan nézzük, a taszítás-vonzás kettőssége ez, amolyan „se veled, se nélküled” állapot. Amelyben hasztalan keresi, sehogy sem találja gyermekkorának Vásárhelye és a jelenlegi Tragumúra* közötti hasonlóságokat, esetleges átfedéseket.

Sic transit... genius loci.

* A Google-fordító így „fordította” le Marosvásárhely román nevét (Târgu Mureș) egy szilveszteri jókívánságokat tartalmazó román nyelvű városházi közlemény „magyar” változatában.